

1.01 izvorni znanstveni članek

UDK 061.23:262.1(497.4-15)"1947/1952"

Prejeto: 12. 7. 2004

Marija Čipič Rehar

mag. zgodovine in dipl. etnologinja, Glavni trg 5, SI-5271 Vipava
marija.nsal@siol.net

Odbor duhovnikov članov OF oziroma Cirilmetodijsko društvo na Primorskem v letih 1947–1952

IZVLEČEK

V članku je predstavljen nastanek, razvoj in delovanje odbora duhovnikov članov OF na Primorskem, ki je bilo sicer namenjeno izključno duhovnikom, ustanovila pa ga je tedanja slovenska oblast z namenom razdeliti duhovnike na oblastem naklonjene in oblastem nenaklonjene. Septembra 1949 se je odbor prelevil v Cirilmetodijsko društvo, ki je nadaljevalo z delom, kar pa je povzročilo v društvu zelo aktivnim duhovnikom velike težave. Tako je osrednji del članka namenjen konfliktom, ki so nastali zaradi sodelovanja duhovnikov v društvu, ki ga rimskokatoliška cerkev ni odobrila.

KLJUČNE BESEDE

odbor duhovnikov članov OF, Cirilmetodijsko društvo, Primorska, rimskokatoliška cerkev, ekskomunikacija

SUMMARY

THE COMMITTEE OF PRIESTS MEMBERS OF THE OF (OSVOBODILNA FRONTA – LIBERATION FRONT) AND THE CIRIL-METOD SOCIETY IN PRIMORSKA IN THE YEARS 1947–1952

The article presents the formation, development and activity of the committee of priests members of the OF in the Primorska region, which was intended for priests exclusively and was founded by the then Slovene authority with the intention to divide the priests to those in favour of the authorities and those disinclined. In September 1949, the committee changed into the Ciril-Metod society that continued with its work, which caused within the society great difficulties to active priests. Thus, the central part of the article is focused on conflicts that resulted from the cooperation of the priests in the society that was not approved by the Roman Catholic Church.

KEY WORDS

Committee of priests members of the OF, Ciril-Metod society, Primorska, Roman Catholic Church, excommunication

Obdobje od priključitve Primorske k Jugoslaviji septembra 1947 do izdaje zakona o pravnem položaju verskih skupnosti maja 1953 je bilo za primorske duhovnike najhujši čas pritiska komunističnih oblasti. V tem obdobju so se oblasti osredotočile na duhovnike, nad njimi so vzpostavile strog nadzor in represijo. Močan nadzor nad duhovniki, uveden že pred priključitvijo, se je vse bolj poglobljajal. Postajal je vse bolj prisoten tudi v notranjem življenju rimskokatoliške cerkve in se je približeval stopnji nadzora drugod po Sloveniji. Cerkev na Primorskem je bila po priključitvi k Jugoslaviji razdeljena na tri administrature. Goriško je septembra in oktobra 1947 vodil dr. Franc Močnik, njegovo delo pa je nadaljeval dr. Mihael Toroš. Pazinsko je vodil dr. Dragutin Nežić, reško pa najprej Karel Jamnik, po njegovi smrti pa dr. Josip Srebrnič.¹

Posamezni deli rimskokatoliške cerkve na Slovenskem so iz druge svetovne vojne izšli z različnimi izkušnjami, ki so vplivale na prepričanje posameznih duhovnikov in so krojila tudi njihov odnos do države. Oblast je poskušala to raznolikost izkoristiti pri diferenciaciji duhovnikov in apostolskih administratorjev. Nekateri primorski duhovniki so se že med vojno ali po njej prostovoljno včlanili v OF, zato so oblasti lahko začele izgrajevati posebno duhovniško združenje, ki bi te duhovnike povežalo in jih usmerjalo. Glavni namen duhovniškega društva pa je bil, da bi duhovnike razdelilo na oblastem naklonjene in oblastem nenaklonjene ter bi tako povzročil razkol v rimskokatoliški cerkvi na Slovenskem.

Goriški apostolski administrator dr. Mihael Toroš (Arhiv Škofijske gimnazije Vipava).

Nastanek odbora duhovnikov članov OF

Na pobudo političnih oblasti je 22. oktobra 1947 v Ajdovščini potekal sestanek duhovnikov članov OF, ki se ga je od duhovnikov treh primorskih administratur: goriške, pazinske in reške, udeležilo 22 od skupno 36 članov.² Sestanka so se udeležili tudi podpredsednik Vlade LR Slovenije Marijan Breclj,³ sekretar verske komisije Jože Lampret⁴ ter Albin Dujc⁵ in Franc Perovšek⁶ iz goriškega okrajnega sekretariata.⁷ Breclj, ki je sestanek začel, je v svojem govoru poudaril ljudskost organizacije OF, ki zajema vse prebivalstvo, zato je tudi duhovščina povabljena k sodelovanju. Na pobudo predstavnikov oblasti so sestavili pripravljalni odbor članov OF z nalogo, da stopi v stik z vsemi duhovniki v treh primorskih administraturah in čimprej pripravi skupni sestanek vseh duhovnikov. V priprav-

¹ *Franc Močnik*, goriški apostolski administrator, profesor (Idrija, 26. 9. 1907 – Gorica, 4. 1. 2000). Po priključitvi Primorske k Jugoslaviji je bil 15. septembra 1947 imenovan za apostolskega administratorja za jugoslovanski del goriške nadškofije.

Mihael Toroš, goriški apostolski administrator (Medana v Goriških brdih, 12. 8. 1884 – Kapela pri Novi Gorici, 29. 12. 1963). Dne 2. 7. 1947 je bil imenovan za apostolskega administratorja poreško-puljske škofije, 28. 2. 1948 pa je prevzel apostolsko administraturo goriške nadškofije v Jugoslaviji. Zaradi preobremenjenosti in naporega dela je bil 30. 11. 1949 na lastno prošnjo razrešen kot apostolski administrator poreško-puljske škofije, 28. 9. 1955 pa je prevzel še slovenski del tržaško-koprške škofije in ga upravljal do 12. 7. 1961 (Vovk, *V spomin in opomin*, str. 35).

Dragutin Nežić, apostolski administrator slovenskega dela tržaško-koprške škofije od 25. 11. 1947 do 11. 5. 1949 (Jastrebarsko na Hrvaškem, 28. 1. 1908 – Poreč, 30. 1. 1995).

Karel Jamnik, apostolski administrator slovenskega dela reške škofije od 22. 3. 1947 do smrti (Brankovo pri Velikih Laščah, 13. 9. 1891 – Trnovo, 3. 11. 1949).

Josip Srebrnič, krški škof (Solkan, 2. 2. 1876 – Krk, 21. 6. 1966). Od 10. 11. 1949 do 28. 3. 1951 je bil apostolski administrator celotne reške škofije.

² Na ustanovnem občnem zboru Cirilmetodijskega društva (CMD) je Anton Bajt omenil udeležbo 48 duhovnikov, kar pa ni točno (NŠAL, *Društva in ustanove*, š. 50, Ustanovni občni zbor CMD 1949, str. 25).

³ *Marijan Breclj*, politik in pravnik (Gorica, 23. 4. 1910 – Ljubljana, 7. 1. 1989). V letih 1945–1956 je bil podpredsednik Vlade LRS.

⁴ *Jože Lampret*, duhovnik, sekretar verske komisije (Šoštanj, 19. 1. 1903 – Ljubljana, 21. 5. 1969).

⁵ *Albin Dujc*, politik (Škoflje pri Vremah, 31. 8. 1911 – Koper, 12. 6. 1966).

⁶ *Franc Perovšek*, aktivist OF in KPS, politik (Šmarje pri Grosupljem, 2. 12. 1922).

⁷ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija U, 006, 6391.

ljalnem odboru so bili predsednik Anton Bajt, tajnik Edko Ferjančič, Slavko Rejec, Janko Žagar, Lucijan Krajnik, Viktor Kos, Ivan Meziniec in Milan Grlj.⁸ Edko Ferjančič pa v svojem pismu, s katerim je o nastanku odbora obvestil tudi goriškega apostolskega administratorja Toroša, omenja v odboru tudi župnika v Senožečah Ivana Vilharja.⁹ Sestavljeni odbor je kasneje postal redni odbor.¹⁰

Pripravljalni odbor je 25. oktobra 1947 poslal Izvršnemu odboru OF, Vladi LR Slovenije in okrajnemu sekretariatu OF Gorica pismo, v katerem so zaprosili za pomoč pri uresničevanju zastavljenih ciljev. Zaprosili so jih, naj se na pristojnih mestih zavzamejo za začasno enotno rešitev vprašanja cerkvene hierarhije v Slovenskem Primorju v obliki neodvisne apostolske administrature.¹¹ Pripravili so tudi okrožnico, namenjeno vsem duhovnikom. V njej so pojasnili, da je vse bodoče delo Cerkev odvisno od obnašanja duhovnikov do OF, ker lahko le tu duhovniki nastopajo in zastopajo svoje interese. Pojasnili so tudi pričakovanja oblasti: *"Želja visokih predstavnikov je, da si primorska duhovščina postavi lastno duhovno vodstvo in predstavništvo, ki naj jo zastopa pred civilnimi in političnimi oblastmi."* Oblasti so jim obljubile tudi lastno versko glasilo pod pogojem, da bi vsi duhovniki zastopali stališče sodelovanja z oblastjo.¹² Obenem so predlagali, da bi ustanovili enotno društvo duhovnikov, kot je bil v prvi polovici stoletja Zbor svečenikov sv. Pavla.¹³

⁸ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija U, 006, 6392–3.

Anton Bajt je ob ustanovnem občnem zboru navedel drugačno sestavo odbora in sicer: Gabrijel Piščanec, Slavko Rejec, Milan Grlj, Ivan Meziniec in Janko Žagar. Predpostavljam, da so v dokumentih UDV navedeni tisti, ki so bili izvoljeni v ta odbor, medtem ko so bili v Bajtovem tekstu naštet tisti, ki so v odboru delovali (NŠAL, *Društva in ustanove*, š. 50, Ustanovni občni zbor CMD 1949, str. 25).

Anton Bajt, duhovnik (Tolmin, 19. 1. 1913 – Ljubljana, 26. 8. 1998).

Edvard (Edko) Ferjančič, (psevdonim *Taras*) duhovnik (Vipava, 14. 3. 1898 – Kojsko, 19. 9. 1957).

Slavko Rejec, duhovnik (Spodnja Idrija, 18. 11. 1918 – Šmarje na Vipavskem, 3. 5. 1991).

Janko Žagar, idrijski dekan (Hruševje pri Postojni, 23. 11. 1896 – Slap pri Vipavi, 17. 3. 1972).

Lucijan Krajnik, duhovnik (Most na Soči, 12. 12. 1918 – Šempeter pri Novi Gorici, 8. 5. 1970).

Viktor Kos, duhovnik (Podmelec, 4. 9. 1899 – Šempeter pri Novi Gorici, 22. 7. 1987).

Milan Grlj (Ilirska Bistrica, 5. 1. 1904 – Harije, 24. 4. 1981).

⁹ ŠAK, AANG, Mihael Toroš, Pismo Edka Ferjančiča Torošu, 2. 1. 1948.

Ivan Vilhar, duhovnik, tedanji župnik v Senožečah (Cerknica, 2. 6. 1917).

¹⁰ *Naše dosedanje delo*. Bilten, 1948, št. 1, 4. 11.

¹¹ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija U, 006, 6391.

¹² AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija U, 006, 6392–3.

¹³ *Razvoj duhovniškega gibanja na Primorskem*. Nova pot, 1949, št. 2, str. 48.

Narodno zavedni pripadniki slovenske Cerkev na Primorskem so januarja 1920 v Sežani ustanovili narodno-

Sestanek duhovnikov članov OF je bil le nekaj dni po izgonu goriškega apostolskega administratorja dr. Franca Močnika iz Jugoslavije,¹⁴ kar je povečalo težnje po ureditvi položaja apostolskega administratorja, ki bi lahko nemoteno deloval v LRS. Ko so se duhovniki seznanili z vsebino sestanka v Ajdovščini, so bili prepričani, da se bo vsebina nadaljnjih sestankov vrtela okrog izbire novega apostolskega administratorja, poučevanja verouka, križev v šolah, bere in zavlačevanja pri reševanju prošenj, ki so jih vlagali duhovniki za pridobitev dovoljenj. Po podatkih, ki jih je zbrala UDV, so številni primorski duhovniki predvidevali, da začenja oblast z ustanavljanjem odbora duhovnikov popuščati in bo postopoma omilila pritisk nanje.¹⁵

Po sestanku so se med duhovniki hitro razširile govorice, da takšen odbor ne bo mogel delovati, saj je Močnik zagrozil udeleženi duhovnikom s suspenzijo.¹⁶ Močnik je članoma pripravljalnega odbora Ferjančiču in Bajtu novembra 1947 poslal opomin oziroma prošnjo, naj se politično ne udeležujeta, poleg tega naj ne podlegata komunistični propagandi, ker bi lahko bila z nadaljevanjem tovrstnega početja suspendirana.¹⁷ V odgovoru je Ferjančič navedel, da se zdi organizacija OF korektna in da na sestankih duhovnikov članov OF ni govora o *"narodni cerkvi, ločeni od Vatikana"*.¹⁸ Po grožnji s suspenzom se je Ferjančič za nekaj časa umaknil iz pripravljalnega odbora društva duhovnikov OF, medtem ko je Bajt nadaljeval s svojim delom.

obrambno društvo duhovnikov Zbor svečenikov sv. Pavla, ki je postal glavni pobudnik vse verske, narodne in kulturne dejavnosti v slovenski skupnosti. Pobudo za ustanovitev društva so dali dr. Anton Požar, Ignacij Valentinčič in Virgil Šček. Zbor svečenikov sv. Pavla je skrbel za pravno varstvo in reševanje gmotnih vprašanj duhovščine, pa tudi vprašanj šolstva, narodne politike, kulture in sociale (Stres, *Zbor svečenikov sv. Pavla*, str. 860).

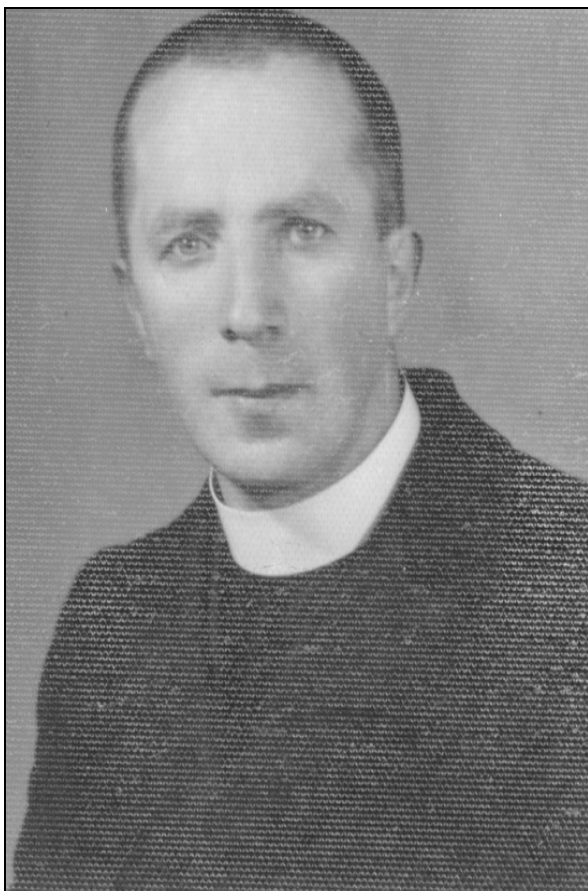
¹⁴ Slovenske oblasti so Franca Močnika poskušale odstraniti s pomočjo množice aktivistov, načrt za odstranitev pa je pripravila UDV. Prvič so ga poskusili izgnati 20. septembra 1947, vendar se je kmalu vrnil nazaj v župnišče v Solkan. Ponovno ga je 12. oktobra 1947 množica partijskih aktivistov poiskala, prišla ter ga z brcami pospremila do meje, kjer so ga z zmerjanjem in vzkliki pahnili čez mejo. Močnik je bil potem prisiljen ostati v Gorici in Primorska je ostala brez apostolskega administratorja.

¹⁵ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija U, 006, 6399.

¹⁶ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija A, 002, II002367.

¹⁷ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija A, 002, II002378.

¹⁸ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija A, 002, II0023790.

Edko Ferjančič (Last Genovefe Ferjančič).

Pri snovanju društva duhovnikov članov OF je imel pomembno vlogo tudi Virgil Šček,¹⁹ ki pa zaradi bolezenskih težav ni mogel prisostvovati sestankom. Šček je bil zelo naklonjen organizaciji duhovnikov v okviru OF, vendar pa je imel v primerjavi z oblastmi drugačne predstave o načinu delovanja društva. Šček je tako po prvem sestanku kritično opredelil nadaljnje delo in pripravil načrt, po katerem naj bi društvo zaobseglo večino duhovnikov. Prihodnji sestanki naj bi bili boljje pripravljene, da bi duhovniki spoznali koristnost njihovega sodelovanja v društvu in bi bili s tem bolj povezani z državnimi oblastmi. Predvideval je, da bi bili lahko sestanki, v kolikor bi nanje prišli samo duhovniki brez predstavnikov oblasti, uspešni, saj bi bilo ozračje bolj sproščeno in bi bila razprava

bolj odkrita.²⁰ Ščekova predstava o društvu se ni ujemala s predstavo oblasti, ki so želeli imeti društvo popolnoma pod vplivom svojih struktur. Šček je sicer dolgoročno videl težave, ki bi jih lahko povzročila vezanost duhovnikov na cerkven zakonik, po katerem lahko nastopajo javno zgolj s privoljenjem cerkvenih oblasti.

Sredi maja 1948 je Bajt med pripravami na organiziranje novega odbora duhovnikov članov OF obiskal Toroša in mu izročil program odbora. Po podatkih UDV naj bi se Toroš strinjal z ustanovitvijo društva in ga tudi podprl.²¹ Toroš je v dopisu 23. junija 1948 izdal pisno dovoljenje, da se smeta predsednik in tajnik pripravljalnega odbora povezati z goriškimi dekani zaradi propagande za sestanek. Bajt in Ferjančič sta poleg Toroša obiskala tudi Ščeka, Gabrijela Piščanca, Jožefa Glažarja in Ignacija Breitenbergerja.²²

Pred sestankom duhovnikov članov OF Slovenskega Primorja so se sestali dotedanji predsednik pripravljalnega odbora Bajt, član Izvršnega odbora OF Jožef Primožič in član Iniciativnega odbora OF Jože Lampret, da bi se dogovorili o dnevnem redu ter vsebini sestanka. Določili so tudi kandidatno listo duhovnikov.²³

Ignacij Breitenberger in Anton Bajt – člana delovnega predsedstva na občnem zboru CMD leta 1952 v Ljubljani (NŠAL, Društva in ustanove, š. 67).

¹⁹ *Virgil Šček*, duhovnik, politik, narodnoobrambni delavec, poslanec, urednik in pisec (Trst, 1. 1. 1889 – Ljubljana, 6. 7. 1948). V letih 1921–1923 je bil poslanec v italijanskem državnem zboru, kjer se je zavzemal za pravice slovenske manjšine. Aktivno je sodeloval pri razvoju primorskega tiska, bil je pobudnik Goriške Mohorjeve družbe, izdajal je več katoliških glasil in otroških revij. Po drugi svetovni vojni se je aktivno vključil v prizadevanja za priključitev Primorske k Jugoslaviji (PSBL/15/520–521).

²⁰ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija U, 006, 6255–7.

²¹ PANG, *Okrajni komite KPS Tolmin*, š. 8. Sestanek duhovnikov OF v Ajdovščini, 2. 7. 1948.

²² *Razvoj duhovniškega gibanja na Primorskem*. Nova pot, 1949, št. 2, str. 48; ŠAK, AANG, Pismo Toroša Ferjančiču, 23. 6. 1948; AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija U, 004, 3707–8.

Jožef Glažar, tomajski dekan in župnik v Sežani v letih 1924–1961 (Divača, 27. 7. 1889 – Sežana, 27. 5. 1961).

Ignacij Breitenberger, vipavski dekan v letih 1924–1961 (Idrija, 29. 7. 1885 – Vipava, 6. 5. 1961).

²³ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija U, 006, 5848.

Na sestanek so pripravili tudi duhovnike. Z nji- mi so se dogovorili, da bodo podprli Bajtove pred- loge in kandidatno listo.²⁴ Sestanek je potekal 2. julija 1948, že pred tem pa se je dotedanji tajnik Ferjančič pisno odpovedal funkciji, zato so za za- pisanikarja predlagali Slavka Rejca.²⁵ Sestanek je za- čel Primožič s političnim referatom, sledil je referat župnika Milana Grlja o sodelovanju duhovnikov z OF.²⁶ Lampret je na sestanku razrešil pripravljani odbor in najavil volitve v nov odbor, ki se je uradno imenoval Odbor duhovnikov OF za Slo- vensko Primorje. Dotedanji odbor naj bi po nje- govem mnenju opravil svojo nalogo.

V nov odbor sta bila izvoljena Gabrijel Piščanec kot predsednik in Anton Bajt kot tajnik, poleg njiju pa so bili v odboru še Slavko Rejec, Milan Grlj, Ivan Meziniec in Franc Gantar.²⁷ Ob koncu sestanka je Bajt predlagal pripravo skupne reso- lucije. Večino resolucije je napisal že sam, zato so jo na sestanku duhovniki le še podprli. Podpisali so jo skoraj vsi duhovniki razen dveh, ki sta želela že pred glasovanjem zapustiti sestanek. Resolucija je potrjevala lojalnost duhovnikov do oblasti: *".../ v svrhu, da se očuva vera in moralnost, obsojamo vsako zlorabo verskih čustev v umazane politične namene, ki škodujejo ugledu cerkve in vsega du- hovniškega stanu in to iz narodnega in verskega vidika. Izjavljamo svojo pripravljenost, da hočemo lojalno sodelovati z ljudsko oblastjo in aktivno sodelovati pri uresničitvi vseh visokih idealov, ki jih ljudske množice tako neutrudno in požrtvo- valno uresničujejo."*²⁸

Anton Bajt je 14. septembra 1948 prosil Toroša, naj potrdi odbor duhovnikov OF, kot je to naredil s pripravljanim odborom. Toroš je odgovoril: *"Dal sem vam priznanje, ki velja tudi za odbor, delajte naprej in mi pomagajte."*²⁹ Ko je 2. julija 1948 v Ajdovščini potekala konferenca duhovnikov članov OF iz slovenskega dela Primorske, je Toroš izdal pisno dovoljenje, ki ga je poslal tajniku društva duhovnikov članov OF. V dopisu je navedel, da dovoljuje vsej podrejeni duhovščini goriške admi- nistrature, da se udeleži sestanka.³⁰ Toroševo sta- lišče je bilo zelo pomembno, saj so duhovniki za vstop v OF potrebovali dovoljenje nadrejenega ad- ministratorja. Precej duhovnikov je zato čakalo,

kako se bo administrator opredelil. Tako so vstopili v OF šele, ko jim je Bajt sporočil, da Toroš to dejanje odobrava.³¹

Nastajanje odbora duhovnikov članov OF pa ni bilo vezano samo na primorski prostor. Slovenski duhovniki, ki so simpatizirali z ljudsko oblastjo ali se dejavno udeležili NOB, so na pobudo vladnih organov jeseni 1948 osnovali Iniciativni sekretariat duhovnikov OF za celo Slovenijo, kamor so po- vabili tudi predstavnike primorske duhovščine, in sicer Antona Bajta in Gabrijela Piščanca. Bajt je bil imenovan za sekretarja Iniciativnega sekretariata.³²

Širjenje odbora duhovnikov članov OF med duhovniki

Da bi se v organizacijo vključilo več duhovni- kov, so začeli po navodilih in sklepih iniciativnega sekretariata leta 1949 sklicevati okrajne sestanke duhovnikov članov OF. Sklicali so jih v januarju, marcu in avgustu, septembra jim je sledil občni zbor, ki mu je v oktobru sledil še en sestanek.³³ Število sestankov je bilo v naslednjih letih pri- bližno enako – vsako četrletje v vsakem okraju.

Sprva so v odbor vstopili duhovniki, naklonjeni ljudski oblasti.³⁴ Odbor je interveniral v korist priprtim duhovnikom, pomagal je pri ureditvi bir- movanja v goriški administraturi, gibanju za usta- novitev malega semenišča,³⁵ dovoljenju za pouče- vanje verouka³⁶ in pripravi na birmo. Vse te ugod- nosti, ki jih je dosegel odbor, so hoteli uporabiti kot sredstvo propagande med duhovniki, ki odbo- ra niso podpirali.³⁷

Centralni komite KPS je nastanek odbora du- hovnikov članov OF podprl ter ga tudi skrbno vodil in usmerjal. Na vseh sestankih je bil prisoten predstavnik oblasti, ki je poskrbel za politični uvod. Ker so hoteli pridobiti čim več članov, so jim ponudili razne ugodnosti, predvsem materialne (npr. vino za maše, sveče, milo, olje in blago). Odbor je uredil tudi mesečno podporo za one- mogle duhovnike. Hoteli so pridobiti celo pokoj- nino za duhovnike v pokoju, vendar jim tega na začetku niso odobrili. Pač pa je Iniciativni sekre- tariat pri IO OF ustanovil fond duhovnikov OF za

²⁴ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija U, 004, 3665.

²⁵ Oblast je motilo, da na volitvah Edko Ferjančič ni volil. (PANG, *Okrajni komite KPS Tolmin*, š. 8. Zapisnik ple- numu okrajnega komiteta, 20. 12. 1948).

²⁶ PANG, *Okrajni komite KPS Tolmin*, š. 8. Sestanek du- hovnikov OF v Ajdovščini, 2. 7. 1948.

²⁷ Franc Gantar, duhovnik (Godovič, 21. 9. 1920).

²⁸ *Pismo duhovnikov – članov OF iz Slovenskega Primorja Izvršnemu odboru OF Slovenije*. Bilten, 1948, št. 1, 4. 11; PANG, *Okrajni komite KPS Tolmin*, š. 8. Sestanek du- hovnikov OF v Ajdovščini, 2. 7. 1948.

²⁹ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija U, 006, 6020.

³⁰ PANG, *Okrajni komite KPS Tolmin*, š. 8, Zapisnik ple- numu okrajnega komiteja, 20. 12. 1948.

³¹ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija U, 004, 3667.

³² NŠAL, *Društva in ustanove*, š. 50, Ustanovni občni zbor CMD 1949, str. 25; *Razvoj duhovniškega gibanja na Pri- morskem*, Nova pot, 1949, št. 2, str. 49; AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija U, 005, 5288.

³³ *Razvoj duhovniškega gibanja na Primorskem*, Nova pot, 1949, št. 2, str. 49–50.

³⁴ PANG, *Okrajni odbor SZDL Gorica*, š. 18. Zapisnik ses- tanka duhovnikov članov OF za goriški okraj, 7. 1. 1949.

³⁵ Malo semenišče je bilo ustanovljeno 10. 10. 1950 v Vi- pavi, delovati pa je začelo šele jeseni leta 1952.

³⁶ Duhovniki na Primorskem so morali po priključitvi k Jugoslaviji vložiti prošnje za poučevanje verouka v šolah.

³⁷ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija U, 005, 5850.

pomoč bolnim duhovnikom. Sprva je bil namenjen samo članom OF, kasneje naj bi se razširil še na druge, do česar pa ni prišlo.

Duhovniki, ki so se želeli včlaniti, so morali oddati prošnjo na krajevnem odboru OF. Novembra 1948 so začeli izdajati revijo Bilten: V njej so objavljali članke, ki so jih predhodno poslali agitprop komisiji pri IO OF, ki je odločila, kateri članki so primerni za objavo.³⁸ Med duhovniki Bilten ni nalletel na ugoden odziv. Članki so namreč prinašali komentarje o duhovniških procesih, kar je v duhovnikih vzbujalo mešana čustva, saj niso želeli javno obsojati stanovskih kolegov. Prepričani so bili, da teh člankov ne pišejo duhovniki, ampak "komunisti".³⁹ V člankih so videli ščuvanje proti cerkvenim dostojanstvenikom.⁴⁰ Drugi niso hoteli brati Biltena, ker revija ni imela dovoljenja cerkvenih oblasti. Anton Bajt je te duhovnike prepričeval, da dovoljenja ordinarija ne potrebujejo, saj je to političen časopis.⁴¹

Duhovniki so od organizacije pričakovali v glavnem finančno podporo za obnovo porušenih cerkva in župnišč, voditelji pa so želeli govoriti predvsem o pomenu ljudske oblasti in lojalnosti do nje, o protiljudskem delovanju, klevetniški kampanji ter o gospodarskem in političnem stanju v državi. Simpatizerjev OF je bilo med duhovniki malo in je oblast hotela povečati njihovo število.⁴² Če duhovniki niso hoteli vstopiti v odbor prostovoljno, so jih poskušali vključiti prisilno. Da bi se udeležili sestankov, so oblasti organizirale celo prevoz duhovnikov na sestanke. Z avtomobilom so se vozili od župnije do župnije, zbirali duhovnike in jih vozili na sestanke.⁴³ Duhovnike, ki niso vstopili v OF, so na množičnih sestankih blatili pred njihovimi verniki.⁴⁴ Ivan Hlad⁴⁵ je na procesu povedal, da se je včlanil v odbor OF šele tedaj, ko so k njemu prišli uradniki iz Tolmina in mu grozili z zaporom, češ da je hotel pobegniti v tujino. Prepričan je bil, da so bili tudi ostali člani deležni pritiskov.⁴⁶ Ko je prišel dekan iz Dornberka iz pripora, se je kmalu zatem udeležil se-

stanka duhovnikov članov OF. Drugi duhovniki so ob tem sklepali, da ni imel izbire, saj bi ga drugače zaprli.⁴⁷

Ob začetku pouka jeseni leta 1949 so morali duhovniki, ki so želeli dovoljenje za poučevanje verouka, oddati prošnjo. Ker so dovoljenje dobili samo duhovniki, ki so bili člani OF, se je v odbor vpisovalo še več duhovnikov.⁴⁸ V okraju Gorica v letu 1951 tako ni bilo duhovnika, ki ne bi bil član društva in bi imel dovoljenje za poučevanje verouka.⁴⁹ Poleg tega so duhovniki za poučevanje verouka začeli prejemati plače oziroma mesečno rento. Nekateri so to odklonili v strahu, da jih hoče oblast podkupiti.⁵⁰ Članom so dovolili pobirati prostovoljne prispevke za mašo, nakupe v lastni zadrugi in 75-odstotno povračilo potnih stroškov. Duhovnikov, ki so bili člani društva, niso kaznovali z zaporno kaznijo ali plačilom globe, ampak le z opominom.⁵¹

Funkcionarji Inicijativnega sekretariata so bili v dobrih odnosih z oblastmi in so imeli pomembno vlogo v življenju Cerkve. Povezanost teh duhovnikov z oblastjo je omogočala, da so bili določenih ugodnosti s posredovanju članov društva deležni tudi drugi duhovniki. Na Primorskem je bil posebno vpliven Anton Bajt. K njemu so prihajali duhovniki s prošnjami za materialno pomoč, popravila cerkva, dovoljenja za bivanje in poučevanje verouka, prišli pa so tudi ob težavah z lokalnimi oblastmi.⁵² K Bajtu je prihajal tudi Toroš, ki se je z njim dogovarjal za posredovanje pri oblasteh, npr. pri vračanju zvonov iz Italije.⁵³ Bajt je namreč nekaj časa, dokler niso oblasti same vzpostavile stika s Torošem, posredoval Torošu zahteve, ki jih je moral izpolniti. Ob pogajanjih za ustanovitev malega semenišča je tako Bajt od Toroša zahteval, da izda duhovnikom okrožnico s priporočilom, naj bodo lojalni do ljudske oblasti.⁵⁴ Bajt je kmalu užival sloves duhovnika z dovolj dobrimi odnosi z oblastmi, da lahko posreduje za vse duhovnike na Primorskem.⁵⁵ Toroš, ki je bil kljub dveletnemu bivanju v Poreču še vedno brez jugoslovanskega državljanstva, je tudi v zvezi s tem iskal pomoč pri Bajtu. Aprila 1950 je vložil prošnjo za pridobitev

³⁸ PANG, *Okrajni odbor SZDL Gorica*, š. 18. Zapisnik sestanka duhovnikov članov OF za goriški okraj, 7. 1. 1949.

³⁹ AS 1931, mfs, *SOVA – UNZ*, serija U, 004, 3286.

⁴⁰ AS 1931, mfs, *SOVA – UNZ*, serija U, 004, 3185.

⁴¹ PANG, *Okrajni odbor SZDL Gorica*, š. 18. Zapisnik sestanka duhovnikov članov OF za goriški okraj, 7. 1. 1949.

⁴² PANG, *Okrajni odbor SZDL Gorica*, š. 18. Zapisnik sestanka duhovnikov članov OF za goriški okraj, 7. 1. 1949.

⁴³ *Ustno pričevanje Vladimirja Piriha*, 29. 11. 2003.

⁴⁴ PANG, *Okrajni komite KPS Tolmin*, š. 8. Zapisnik seje okrajnega komiteta KPS Tolmin, 13. 7. 1948.

⁴⁵ Ivan Hlad, duhovnik, obsojen na Tolminskem procesu marca 1952 (Vrhpolje, 13. 10. 1914 – Šempeter pri Novi Gorici, 10. 8. 1989).

⁴⁶ AS 1931, *80–10 Tolminski proces*, Javna ustna obravnava.

⁴⁷ AS 1931, mfs, *SOVA – UNZ*, serija U, 005, 5867.

⁴⁸ PANG, *Okrajni komite KPS Tolmin*, š. 11. Sezname duhovnikov, ki prejmejo dovoljenje za poučevanje verouka, 22. 9. 1949.

⁴⁹ PANG, *Okrajni odbor SZDL Gorica*, š. 18. Pregled pouka verouka.

⁵⁰ PANG, *Okrajni odbor SZDL Gorica*, š. 18. Zapisnik II. redne seje pokrajinskega odbora CMD za Slovensko Primorje, 22. 2. 1951.

⁵¹ PAK, *Okrajni komite KPS Postojna*, š. 8. Zapisnik seje biroja okrajnega komiteta, 22. 2. 1952.

⁵² *Zapuščina Antona Bajta*, Pisma duhovnikov.

⁵³ AS 1931, mfs, *SOVA – UNZ*, serija U, 005, 5373.

⁵⁴ AS 1931, mfs, *SOVA – UNZ*, serija U, 005, 5890.

⁵⁵ AS 1931, mfs, *SOVA – UNZ*, serija U, 004, 3706.

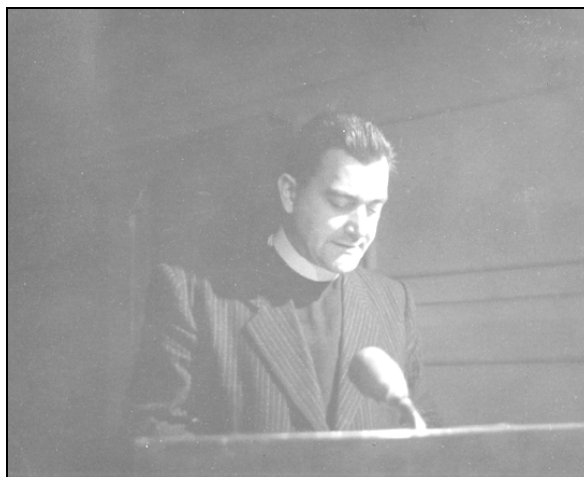
državljanstva, pri tem pa pozval Bajta in Lampreta, naj pospešita postopek.⁵⁶ Toroš je odvisnost vseh duhovnikov od Bajta jasno poudaril z besedami: *"Moji duhovniki v goriški administraturi so odvisni od gospoda Bajta. On urejuje vsa vprašanja med oblastjo in med menoj. Jaz priporočam vsakemu, da se najprej obrne na njega."*⁵⁷

Pomembnejše člane OF oziroma Cirilmetodijskega društva (CMD) so duhovniki, ki so jim grozili z aretacijo in zaporno kaznijo, prosili za posredovanje pri oblasteh.⁵⁸ Ko pa so Bajta pozivali za pomoč zaprtim duhovnikom, mu je oblast naročila, naj odgovori, da niso nedolžni in da so sami krivi, ker delajo proti oblasti.⁵⁹ Ko so nekatere duhovnike vseeno predčasno izpustili iz zapora (npr. Janka Žagarja), so oblasti med duhovnike razširile novico, da so bili duhovniki izpuščeni na podlagi posredovanja Toroša in CMD.⁶⁰

Želja oblasti, da društvo duhovnikov razširi članske vrste, se kaže tudi v pomoči, ki so jo dobivali aktivni funkcionarji v društvu. Bajt je npr. dobil od goriškega okraja avto, s katerim se je vozil po Primorski in Istri ter poskušal duhovnike včlaniti v društvo.⁶¹ Poleg posameznih duhovnikov je obiskoval tudi dekanijske konference in opozarjal duhovnike, kako se morajo obnašati, da ne bi imeli težav z oblastjo. Svaril jih je, naj ne nasprotujejo udarniškega delu in naj preložijo mašo na drugo uro. Priporočal jim je tudi udeležbo na sestankih CMD in s tem možnost pridobitve raznih potrebnih dovoljenj.⁶²

Ustanovitev Cirilmetodijskega društva

Odbor duhovnikov OF se je septembra 1949 preimenoval v Cirilmetodijsko društvo. Njegov ustanovni občni zbor je potekal 20. septembra. Revija Bilten se je takrat preimenovala v Novo pot.⁶³ Apostolski administratorji se na to niso odzvali, le Toroš je občnemu zboru pisno čestital.⁶⁴ Od primorskih duhovnikov je bil na pomembnem položaju le Bajt, ki je postal predsednik društva. Aktivno pa se je ustanovnega občnega zbora udeležil tudi Breitenberger, ki je imel pomembno vlogo pri diskusiji o referatih, saj je spregovoril o liku ljudskega duhovnika in spoštovanju ljudske oblasti. Pri diskusiji so od primorskih duhovnikov sode-

Anton Bajt govori na občnem zboru CMD leta 1951 v Ljubljani (NŠAL, Društva in ustanove, š. 68).

lovali tudi Grlj, Piščanec in Ferjančič, ki se je ponovno vrnil med duhovnike, naklonjene oblasti. Po uradni ustanovitvi CMD so se primorski duhovniki zbirali na sestankih po okrajih Tolmin, Nova Gorica, Idrija, Postojna, Ilirska Bistrica in Sežana. Od 85 duhovnikov, kolikor so jih povabili sredi oktobra 1949, jih je na sestanek prišlo približno 65.⁶⁵

Resolucije in spomenice

Oblast je od duhovnikov želela uradno podporo za svoje delovanje, zato so bili duhovniki januarja 1950 prisiljeni podpisati resolucijo, v kateri so podprli stališče, ki ga je zavzel sekretariat v okviru navodil IO OF. V resoluciji so obsodili nepravilno delovanje Vatikana proti slovenski duhovščini in prepoved branja ter nasprotovanje izdajanju Biltena. Strinjali so se tudi, da lahko IO OF kritizira vsako protiljudsko delovanje duhovnika, ki zavira izgradnjo socializma.⁶⁶

Duhovnike je motilo pogosto podpisovanje resolucij, predvsem jih je bilo strah posledic, zato so se hoteli pred podpisovanjem med seboj posvetovati.⁶⁷ Nekatere resolucije so imele zelo uzakovalen ton, že po svoji vsebini in načinu pisanja so dajale vedeti, da njihova vsebina ni prišla iz duhovniških vrst. Takšna je bila resolucija, ki so jo

⁵⁶ *Zapuščina Antona Bajta*, Pismo Toroša Bajtu, 25. 5. 1950.

⁵⁷ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija U, 004, 3489.

⁵⁸ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija U, 005, 5891.

⁵⁹ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija U, 004, 3706–7.

⁶⁰ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija U, 008, 10270.

⁶¹ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija U, 005, 5866.

⁶² AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija U, 005, 5306.

⁶³ Kurnjek, Maučec, Mozetič: *Dnevno časopisje o duhovniških procesih na Slovenskem*, str. 42.

⁶⁴ NŠAL, *Škofje*, Jožef Pogačnik, š. 103. CMD, Oris zgodovine CMD v Sloveniji, str. 2.

⁶⁵ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija U, 006, 6918–20.

⁶⁶ PANG, *Okrajni odbor SZDL Gorica*, š. 18. Zapisnik sestanka duhovnikov članov OF za goriški okraj, 23. 1. 1950. Podobno resolucijo so v goriškem okraju podpisali že leto prej, 7. januarja 1949, v tolminskem okraju pa 18. januarja 1949 (*Resolucija duhovnikov goriškega okraja*, Bilten, 1949, št. 2, 5. 2.).

⁶⁷ PANG, *Okrajni komite KPS Tolmin*, š. 5. Poročilo o duhovnikih.

*Sestanek Glavnega odbora CMD v Ljubljani, 25. oktobra 1949,
(PANG, Okrajni komite ZKS Tolmin, š. 11).*

podpisali duhovniki člani OF 22. julija 1949 na sestanku odbora za Slovensko Primorje. Odbor je ostro obsodil vsako *"razdiralno početje reakcionarne duhovščine, ki naj bi se za svoje temne namene posluževala tudi duhovnikov iz odbora"*. Zavračali so prepoved Biltena, ker so v tem videli dejanje, naperjeno proti OF in ljudski oblasti, ter poskus razbijanja enotnosti katoliških *"ljudskih"* duhovnikov. Zahtevali so, naj koncilska kongregacija prekliče dekret o prepovedi. Protestirali so proti *"lažnivemu poročanju radia Vatikan"* in apelirali na Sveti sedež, naj sproži vse potrebne korake za ustanovitev nove enotne cerkvene enote v Slovenskem Primorju, ker bi to koristilo religioznemu življenju rimskokatoliške cerkve.⁶⁸

Duhovniki člani OF sežanskega okraja so februarja 1949 podpisali resolucijo, v kateri so zahtevali, da se apostolski administator Nežić opredeli do iniciativnega sekretariata enako, kot je to storil Toroš. Izrazili so tudi željo, da bi vodstvo Centralnega bogoslovja v Ljubljani in vzgojo duhovniškega naraščaja prevzeli duhovniki, ki so za tako odgovorno službo sposobni ter so v službi naroda in Cerkve. Pri vzgoji naraščaja bi morali namreč prikazati vse naloge, ki jih vrši slovenski narod pri izgradnji socializma. Profesorji na Teološki fakulteti v Ljubljani, ki so bili člani OF, naj bi

bili še posebej dolžni poskrbeti za širjenje socialistične misli na fakulteti.⁶⁹

Pri sprejemanju resolucij in izjav so duhovniki zahtevali, naj omilijo ton, predvsem pa niso hoteli podpisovati izjav proti višjim cerkvenim predstojnikom. Kljub protestom je v resolucije prišla vsebina, za katero so se vodje CMD dogovorili z oblastmi.⁷⁰ Tako se je Bajt z UDV dogovarjal tako o poteku in vsebini sestanka kot o vsebini resolucij, ki so jih podpisovali duhovniki. Določili so tudi, kdo na sestanku predlaga resolucijo in kdo jo zagovarja. Običajno so bili to najbolj aktivni člani CMD.⁷¹

Odnos duhovnikov do CMD

Navdušenje večine duhovnikov za društvo je kmalu zamrlo. Obetajoča *"začetna navdušenost"* na Primorskem je polagoma splahnela.⁷² Duhovniki so se začeli opravičevati, da ne morejo prisostvovati sestankom,⁷³ ki so začeli odpadati zaradi slabe udeležbe; enkrat je bilo krivo vreme, včasih previdevanja bolnikov, maše, oddaljenost duhovnikov ali bolezen. Pri okrajnih oblasteh je bilo zaznati razočaranje nad duhovniki, prisilno včlanjenimi v

⁶⁸ PANG, *Okrajni komite KPS Tolmin*, š. 11. Zapisnik seje odbora duhovnikov članov OF za Slovensko Primorje, 22. 7. 1949.

⁶⁹ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija U, 005, 5283.

⁷⁰ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija U, 006, 6919.

⁷¹ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija A, 012, II0017876.

⁷² AS 1405, š. 6, 2/ Razdiralne tendence v CMD, 17. 4. 1952.

⁷³ PANG, *Okrajni odbor SZDL Gorica*, š. 18. Zapisnik sestanka duhovnikov članov OF za goriški okraj, 7. 1. 1949.

CMD. Oblasti so bile prepričane, da hočejo ti duhovniki izkoristiti ljudsko oblast za popravilo cerkva in finančni profit.⁷⁴

Duhovniki, ki so še vedno prihajali na sestanke, pa so se s političnih tem preusmerili v konkretna vprašanja, ki jih je morala rimskokatoliška cerkev rešiti z oblastjo. Predlagali so posredovanje v podporo zaprtim duhovnikom, a so bili zavrnjeni, saj so predstavniki oblasti menili, da društvo ni organ, ki bi reševal takšna vprašanja. Želeli so tudi izdajanje verskega lista za Primorsko in pospešitev ustanovitve Malega semenišča v Vipavi.⁷⁵ Duhovniki so prosili za mašno vino, poleg tega so v zadrugi dobili blago na točke, ki jih je bilo predhodno potrebno žigosati v pisarni CMD.⁷⁶

Oblastni organi so ob preverjanju obnašanja duhovnikov opazili, da duhovniki v veliki meri ne znajo pravilno obrazložiti osnovnega cilja in namena CMD. Njihove ugotovitve so bile naivne, saj je bilo nemogoče pričakovati od prisiljenih članov društva predanost in veselje za delo v društvu. Ugotavljali so, da niso člani zaradi prepričanja, temveč iz strahu pred posledicami, če ne bi bili člani društva, ter zaradi vse večjega števila članov in propagande, ponekod združene s temnimi napovedmi o sankcijah, zapornih kaznih ali grožnjah o likvidaciji.⁷⁷ Duhovnikov, ki bi delovali v CMD iz prepričanja, je bilo malo. Velika večina duhovnikov je bila članov društva zaradi dovoljenj za poučevanje verouka in lažjega delovanja v župnijah. Tudi zaprti duhovniki so se po vrnitvi iz zapora takoj vpisali v društvo in postali aktivni ne glede na svoje mnenje o oblasti in društvu.

Oprelitev apostolskih administratorjev do CMD

Na delovanje duhovniškega društva so se odzvali tudi primorski ordinariji. Na vabilo na skupščino, poslano vsem duhovnikom in ordinarijem, so se odzvali različno. Administratorja Nežić in Jamnik nista želela javno razpravljati o društvu in sta se umaknila v ozadje. Jamnik je bil v tem času v bolnišnici, Nežić pa je odklonilno stališče do CMD poslal vsem svojim dekanom.⁷⁸

Jamnik je bil v času nastajanja CMD v slabem zdravstvenem stanju, kar pa UDV ni preprečilo, da ga ne bi obiskali v bolniški sobi in ga prisilili v podpis dokumenta, katerega vsebine mu niso

prebrali. Jamnik je za vsebino dokumenta izvedel kasneje, ko so ga o tem obvestili začudeni duhovniki, ki so poznali njegovo opredelitev do CMD. Jamnik je namreč podpisal priporočilo za vpis v društvo, s katerim je UDV poskušala pridobiti duhovnike za vstop v CMD.⁷⁹ Ko je Jamnika nasledil reški škof Srebrnič, je ta 1. maja 1950 izdal okrožnico, v kateri je obsodil CMD in nagovoril duhovnike, naj se ne včlanijo v društvo.⁸⁰

Toroš tudi ni želel javno izreči priznanja duhovniškemu društvu, ker se je zavedal, da Cerkev ne odobrava tovrstnih društev, in ker ni želel javno razglašati svojega sodelovanja z oblastmi. Ker pa so mu oblastni organi ravno takrat obljubili, da bodo takoj poskrbeli za adaptacijo njegovega stanovanja na Kostanjevici, mu omogočili ustanovitev malega semenišča in verskega lista ter dali duhovnikom dovoljenja za poučevanje verouka, je podprl ustanovitev društva.⁸¹ Ordinariji so s podrejenimi duhovniki, ki so bili aktivni v društvu, ravnali različno: Nežić je npr. suspendiral Ivana Mezinca s položaja župnijskega upravitelja v Orehku z utemeljitvijo, da je Mezinec povzročal nevšečnosti s svojimi referati in diskusijami v sklopu OF in CMD.⁸²

Slovenski ordinariji z izjemo Toroša, ki je naklonjenost pokazal že društvu duhovnikov članov OF, niso podprli CMD.⁸³ Duhovniki so vedeli, da je Toroš član društva, čeprav ni bil naveden na nobenem seznamu duhovnikov članov OF ali CMD.⁸⁴ Med Torošem in CMD tudi ni prišlo do konkretnega sodelovanja v obliki udeleževanja na sestankih duhovnikov. Kljub temu je bila javna podpora društvu dovolj velik dokaz, da Toroš društvo podpira. K množičnemu včlanjevanju v društvo so pripomogla tudi Toroševa priporočila o kvaliteti društva. Oblast je sicer od Toroša zahtevala, naj se udeležuje sestankov, a se je temu izognil z izgovorom, češ da ni primerno, da se vedno in povsod nastopa pod njegovim plaščem.⁸⁵ Ko so duhovniki vprašali svojega nadrejenega, kaj naj storijo v zvezi z društvom, jim je diplomatsko dejal: *"V vsako društvo, ki ni proti veri in proti pravosti, se lahko katoliški duhovnik vpiše."*⁸⁶ Antonu Bajtu pa je zatrdil: *"Naj se vključijo duhovniki v CMD, pa bo to v splošno korist cerkve in vernikov; sicer pa bom od svoje strani storil vse potrebno in se trudil, da pride do tega!"*⁸⁷

⁷⁹ *Ustno pričevanje Vladimirja Piriha*, 29. 11. 2003.

⁸⁰ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija A, 002, II002300.

⁸¹ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija U, 006, 7013.

⁸² AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija U, 006, 6771.

⁸³ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija A, 002, II007966.

⁸⁴ NŠAL, *Društva in ustanove*, š. 55, Seznam članov po področjih.

⁸⁵ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija A, 012, II0017982.

⁸⁶ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija U, 005, 5259.

⁸⁷ *Zapuščina Antona Bajta*, Razgovor s Torošem, 11. 7. 1950.

⁷⁴ PANG, *Okrajni odbor SZDL Gorica*, š. 18. Poročilo o delu duhovnikov 3. 2. 1950.

⁷⁵ PANG, *Okrajni odbor SZDL Gorica*, š. 18. Zapisnik sestanka PO CMD za Slovensko Primorje, 11. 1. 1951.

⁷⁶ PANG, *Okrajni odbor SZDL Gorica*, š. 18. Zapisnik sestanka CMD pokrajinskega odbora za Slovensko Primorje v Ajdovščini, 11. 1. 1951.

⁷⁷ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija U, 006, 6890.

⁷⁸ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija U, 006, 7013.

Anton Bajt govori kot član delovnega predsedstva na občnem zboru CMD leta 1950 v Ljubljani (NŠAL, Društva in ustanove, š. 67).

Duhovniki so Torošev odnos do društva razumeli kot zaslombo, če so se včlanili v društvo. Toroš je 29. julija 1949 tudi potrdil društvena pravila, ki jih je CMD potrdilo na občnem zboru 20. septembra 1949.⁸⁸

Ekskomunikacija duhovnikov članov CMD

Delovanje duhovniškega društva je bilo pod okriljem oblasti, kar za Cerkev ni bilo sprejemljivo. Društvo bi namreč morala potrditi jugoslovanska škofovska konferenca, ki je duhovnikom prepovedovala članstvo v nepotrjenem društvu s politično orientacijo in brez navedene pokorščine ter spoštovanja cerkvenega prava.⁸⁹ Ker duhovniško društvo ni imelo privoljenja cerkvenih oblasti, je kmalu prišlo do sankcij, ki so v končni obliki pripeljale do ekskomunikacije (izobčenja) duhovnikov.

Proces, ki je pripeljal do teh rigoroznih sankcij, je trajal od aprila 1949 do februarja leta 1951. Začelo se je 12. aprila 1949, ko je koncilaska kongregacija v Vatikanu prepovedala duhovnikom

izdajanje Biltena, mesečnik duhovnikov članov OF.⁹⁰ V Sloveniji so se na prepoved odzvali precej mlačno, Bajt pa jo je duhovnikom razlagal kot vpliv delovanja emigrantov, ki naj bi imel izključno "reakcionarno" politično ozadje. Poleg tega je Bajt duhovnike opozarjal, da so članki v Biltenu političnega značaja in se ne dotikajo obstoječih verskih in moralnih nauk. Prav tako naj Bilten ne bi rušil cerkvene discipline, ampak napadal "nezdrav protievangeljski človeški element" v Cerкви. Nekateri duhovniki so po dekretu vrnili Bilten, drugi so ga še vedno prejeli, vendar pa polovica ni poravnala naročnine, tako kot da "bi smatrali za nedopustljivo materialno podpirati glasilo".⁹¹ Po drugi strani pa je med aktivnejšimi člani OF prepoved Biltena naletela na velik odpor in ogorčenje. Na okrajnih sestankih duhovnikov članov OF so zato v resolucijah obsodili krivično prepoved Biltena.⁹²

Delegacija duhovnikov članov OF je junija 1949 odpotovala k vatikanskemu zastopniku Josephu Hurleyju v Beograd in mu izročila spomenico, ki je vsebovala sedem pozivov. Najpomembnejši je peti: "Prekliče naj se dekret o prepovedi Biltena, s čimer se popravi krivica, in se dokaže, da ima višja cerkvena oblast željo in voljo lojalno sodelovati z zakonito državno oblastjo in z vseljudskimi orga-

⁸⁸ NŠAL, *Društva in ustanove*, š. 50, Ustanovni občni zbor CMD 1949, str. 40.

⁸⁹ Po zakoniku cerkvenega prava imajo ordinariji v svoji škofiji pregled nad duhovniškimi društvi, poleg tega se duhovniki ne smejo včlaniti v društva, ki imajo namen škoditi rimskokatoliški cerкви. Po kanonu 1386 je duhovnikom tudi prepovedano brez privoljenja ordinarija izdajati ali pisati knjige ter članke, ki razpravljajo o svetnih stvareh. CMD pa je bilo še posebej problematično, saj je povezovalo duhovnike po vsej Sloveniji – v različnih administraturah in dveh škofijah, zaradi česar bi ga morali potrditi v Vatikanu.

⁹⁰ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija A, 012, II0017100.

⁹¹ NŠAL, *Društva in ustanove*, š. 50, Ustanovni občni zbor CMD 1949, str. 27–28.

⁹² NŠAL, *Škofje*, Anton Vovk, š. 75, 4.

19. avgusta so podpisali resolucijo duhovniki iz okraja Postojna, 12. avgusta pa v okraju Tolmin.

nizacijami.⁹³ Obisk ni bil uspešen, saj Hurley ni hotel sprejeti celotne delegacije, ampak le posamezne člane, ki so mu nato izročili spomenico.⁹⁴ Sveti sedež je vztrajal pri svojih zahtevah in ni preklical dekreta. Nato je 10. decembra 1949 koncilski kongregacija zagrozila z ekskomunikacijo Antonu Bajtu, Jožetu Lampretu in Viktorju Mercu, ker niso prenehali s pisanjem za glasilo društva.

Ker je CMD začelo namesto Biltena izdajati Novo pot, so z novim dekretom 15. februarja 1950 prepovedali vsako pisanje v dnevnikih, brošurah in periodičnih listih, urejanje ali propagiranje političnih društev med duhovniki. Opomine je dobilo šest duhovnikov: Anton Bajt, Jože Lampret, Stanislav Pavlič, Alojzij Ostrc, Viktor Merc in Janko Verbajnshek, ki pa je v tem času že umrl.⁹⁵ Opozorili so jih, naj prenehajo z delovanjem v CMD, sicer bo sledila ekskomunikacija. Koncilski kongregacija je o tem obvestila tudi pristojne apostolske administratorje. Po prejemu opominov sta se Ostrc in Pavlič kmalu oddaljila od društva in prenehala z delovanjem v njem.⁹⁶

Jugoslovanska škofovska konferenca je na zasedanju v Zagrebu od 25. do 27. aprila 1950 sklenila, da se ni primerno včlaniti v društvo, ki ni potrjeno od škofovske konference. Slovenska ordinarija za ljubljansko in mariborsko škofijo sta sklep objavila v mesečnih okrožnicah, medtem ko Toroš tega ni storil. Lampret in Merc sta dekret o ekskomunikaciji prejela 17. maja 1950 na dom, Bajtu pa ga je 22. maja 1950 prinesel župnik Hermenegild Srebrnič.⁹⁷ Dekreti koncilski kongregacije so naročali, da morajo v roku enega tedna po prejemu dekreta pisno sporočiti, če so se striktno držali opomina. V kolikor tega ne bi storili, bi bili ekskomunicirani. Oblasti so v ekskomunikacijskih dekretih videle veliko nevarnost za CMD, zato so predlagale, naj o Lampretovem in Mercovem dekretu ne obvestijo javnosti. Z Bajtovim dekretom tega ni bilo mogoče narediti, ker je bil z njim seznanjen Srebrnič.⁹⁸ Bajta je zato oblast napotila

k Torošu, da bi mu napisal zagovor, kako dober in zvest duhovnik je. Še posebej pa bi moral Toroš poudariti, da je kot goriški administrator sam pregledal dotedanje delovanje društva in ni našel ničesar, kar bi škodovalo Cerkvi, saj je bilo delo CMD vedno v korist Cerkev. Oblast je predlagala, da bi Toroš v Vatikan poslal tudi zadnjo številko Nove poti ter poudaril svobodo vere v Jugoslaviji.⁹⁹

Društvo je 13. junija 1950 poslalo spomenico slovenskim ordinarijem, v kateri so našli zasluge društva za Cerkev in izrazili pričakovanje po priznanju CMD. Spomenica je navajala, da ima društvo v Sloveniji 463 članov in da so med njimi tudi tako pomembni duhovniki, kot je Toroš. Poudarjali so tesne stike društva z oblastjo in OF ter željo društva, da sodeluje pri urejanju odnosov med Cerkvijo in državo. Spomenica je zagovarjala tudi Novo pot.¹⁰⁰

Poleg treh že omenjenih duhovnikov je zaradi sodelovanja s CMD imel težave tudi Toroš. Sekretar Domenico Tardini ga je 26. junija 1950 v dopisu Državnega tajništva pri Svetem sedežu¹⁰¹ pohvalil za njegovo delo, obenem pa je podčrtal nezadovoljstvo nad njegovim pastoralnim vedenjem. Pozval ga je k večji zvestobi do Svetega sedeža in ga spodbudil, naj ne bo kamen spotike in povod za razdvajanje v katoliških vrstah.¹⁰²

Koncilski kongregacija ni izničila dekretov, ki so jih prejeli trije omenjeni duhovniki, saj so vsi trije še naprej delovali v CMD. Tako so bili z odlokom koncilski kongregacije 30. avgusta 1950 izobčeni Anton Bajt, Jože Lampret in Viktor Merc.¹⁰³ Oktobra 1950 pa so bili ekskomunikacijski dekreti dokončno potrjeni.¹⁰⁴ V začetku novembra 1950 so o izobčenjih poročali prek radijskih valov v Vatikanu, Trstu in Londonu.¹⁰⁵

Oblasti so bile ob ekskomunikaciji prizadete, zato so jo poskušale prikriti, saj bi lahko povzročila množičen izstop duhovnikov iz društva.¹⁰⁶ To so hoteli na vsak način preprečiti. Bajt in Lampret sta se v zvezi z dekreti posvetovala s predstavniki oblasti in od njih prejela navodila, kako naj rav-

⁹³ NŠAL, *Škofje*, Anton Vovk, š. 75, 4.

⁹⁴ *Delegacija slovenskih katoliških duhovnikov članov OF pri zastopniku vatikanske države*, Bilten, 1949, št. 7, 15. 7.

⁹⁵ *Stanislav Pavlič*, duhovnik (Stari trg pri Ložu, 16. 3. 1920 – Ljubljana, Trnovo, 25. 12. 1991).
Alojzij Ostrc, duhovnik (Maribor, 3. 4. 1900 – Maribor, 13. 7. 1980).
Viktor Merc, (Sv. Trojica v Halozah, 9. 12. 1912). Po ekskomunikaciji 1950 se je še istega leta poročil (Otrin, *V spomin in opomin*, str. 181).
Janez Verbajnshek, duhovnik (Križevci pri Ljutomeru, 8. 12. 1892 – Lendava, 21. 1. 1950).

⁹⁶ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija A, 012, II0017098.

⁹⁷ *Hermenegild Srebrnič*, duhovnik (Medana, 14. 4. 1911 – 30. 10. 2001).

⁹⁸ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija A, 012, II0017981; NŠAL, *Društva in ustanove*, š. 53. 1. seja glavnega odbora CMD, dne 25. 10. 1950, v Ljubljani.

⁹⁹ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija A, 012, II0017982.

¹⁰⁰ NŠAL, *Škofje*, Jožef Pogačnik, š. 103. CMD, CMD slovenskih katoliških duhovnikov in njegovi odnosi do cerkvene oblasti, str. 4.

¹⁰¹ *Domenico Tardini*, kardinal (Rim, 29. 2. 1888 – Rim, 30. 7. 1961). 16. 12. 1937 postane sekretar rimske kurije, 14. 12. 1958 pa državni sekretar in dan zatem kardinal.

¹⁰² Kralj: *Škofijska semenišča na Primorskem skozi čas*, str. 35.

¹⁰³ NŠAL, *Škofje*, Jožef Pogačnik, š. 103. CMD, Oris zgodovine duhovniškega društva CMD v Sloveniji, str. 4; Dornik: *Duhovnik in revolucionar, nekaj postaj na življenjski poti Jožeta Lampreta*, str. 941.

¹⁰⁴ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija A, 012, II0017882.

¹⁰⁵ Vovk, *V spomin in opomin*, str. 198.

¹⁰⁶ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija U, 004, 4504.

nata. Oblasti so pripravile načrt, po katerem naj bi izvedli uspešno "protiakcijo s ciljem onemogočiti tako sovražno delovanje višjih cerkvenih dostojanstvenikov in omogočiti izvolitev Bajta ponovno za predsednika CMD". Lampret naj bi napisal zgovor za Vatikan, v katerem bi navedel, da se je prvega dekreta, kjer je bilo prepovedano pisanje in delovanje v društvu, držal, saj ni pisal, sestankom CMD pa je prisostvoval kot sekretar verske komisije. Odgovoril naj bi tudi, da drugega dekreta, v katerem se od njega zahteva, da odgovori v Vatikan, če se je prvega dekreta držal, ni dobil. Načrti oblasti se niso izšli in ekskomunikacijski dekreti so ostali veljavni.

Ko je bila javnost obveščena o vsebini dekretov, je bil Bajt še vedno v svoji župniji v Šmarjah. Duhovniki k njemu niso več prihajali, tako da ni bil podrobno seznanjen z mnenjem ostalih duhovnikov o neugodni situaciji. Oblasti so pozorno opazovale duhovnike člane in nečlane ter ugotavljale, da bi bili tudi duhovniki člani v primeru, da bi Vatikan prepovedal duhovnikom članstvo v CMD, večinoma zadovoljni, ker tako ne bi bili več primorani biti njeni člani. Le peščica duhovnikov članov bi bila razočarana, nečlani pa bi bili s takšnim stanjem zadovoljni. Med duhovniki je vladala precejšnja negotovost, saj ni bilo jasno, kakšne namene ima goriški administrator Toroš.¹⁰⁷ Ta je bil na Bajta jezen zaradi težav z Vatikanom, tako da ga je grajal zaradi nastopa na občnem zboru CMD in nespoštovanja prepovedi.¹⁰⁸

Ekskomunikacija je bila objavljena tudi v vatiškem časopisu *Osservatore Romano*,¹⁰⁹ kjer so zapisali imena ekskomuniciranih in razlog za ekskomunikacijo. V uradnem listu Svetega sedeža *Acta apostolica Sedis* pa ekskomunikacije niso bile objavljene, zato je Rudolf Klinec¹¹⁰ priporočil Bajtu, naj se ne vznemirja in naj počaka na umiritev razmer ter preklic ekskomunikacije.¹¹¹

Vest o ekskomunikacijskih dekretih je vznemirila tudi slovenske duhovnike v tujini. Poleg Klinca se je na ekskomunikacijske dekrete odzval tudi Margotti. Februarja 1950 je pisal Slavku Rejcu in Bajtu. Prosil ju je, naj se oddaljita od CMD in se posvetita duhovniški službi.¹¹²

Akcija za preklic Bajtove ekskomunikacije

Ob izreku ekskomunikacije bi morali duhovniki prenehati opravljati duhovniško službo, v župniji pa bi jih moral nadomestiti drug duhovnik. Vendar do tega ni prišlo. Bajt je namreč ostal na svojem položaju in je redno opravljal verske obrede v Šmarjah. Zaradi tega je med duhovniki prevladovalo prepričanje, da bo ekskomunikacija preključena.¹¹³

Ko je Bajtova ekskomunikacija postala javno znana, je Toroš povabil Bajta na pogovor in mu predlagal možne rešitve. Prva možnost je bila, da bi Bajt ostal na svojem mestu v Šmarjah in nadaljeval s svojo duhovniško službo, pri čemer pa bi ga moral Toroš javno obsoditi, da sam ne bi imel težav. Druga možnost je bila, da Bajt izpolni zahteve koncilске kongregacije, tretja možnost pa je previdevala Bajtovo preselitev v mesto, kjer bi ostal duhovnik po nazivu, ne bi pa več opravljal duhovniške službe.¹¹⁴ Pred dokončno odločitvijo se je Toroš v Novi Gorici posvetoval z zastopniki Vlade LR Slovenije. Nunciatura pa mu je pisala, naj uredi Bajtov položaj v župniji.¹¹⁵ Na nunciatuuri so bili namreč obveščeni o ponovni Bajtovi izvolitvi na položaj predsednika CMD in njegovem govoru na občnem zboru.¹¹⁶

Tudi glavni odbor CMD je razpravljal o ekskomunikaciji. Upali so, da bo Toroš s svojim vplivom lahko dosegel izničenje ekskomunikacijskih dekretov. V kolikor to ne bi uspelo, so predvidevali zamenjavo predsednika CMD.¹¹⁷ Dogajanje okrog ekskomunikacijskih dekretov so sicer poskušali še bolj zaplesti z vmešavanjem pokrajinskih odborov CMD. Okrajne konference CMD naj bi pokazale, da člani CMD obsojajo in zavračajo dekrete kot politično delo nasprotnikov Jugoslavije. Na konferenci v Ljubljani in Trbovlju so odločno nastopili proti dekretom in celo proti nunciju, češ da je to delo nunciature. V grosupeljskem okraju so hoteli člani CMD sprejeti resolucijo, v kateri bi zaradi dekretov zahtevali celo izgon nuncija.¹¹⁸ Člani CMD so na pokrajinskih sestankih podpisovali resolucije koncilské kongregaciji v podporo Bajtu in Lampretu, naj se vprašanje ekskomunikacij uspešno reši.¹¹⁹

¹¹³ PANG, *Okrajni odbor SZDL Gorica*, š. 18. Zapisnik sestanka CMD pokrajinskega odbora za Slovensko Primorje v Ajdovščini, 11. 1. 1951.

¹¹⁴ AS 1931, mfs, *SOVA – UNZ*, serija A, 012, II0017882.

¹¹⁵ AS 1931, mfs, *SOVA – UNZ*, serija A, 012, II0017939, II0017992.

¹¹⁶ AS 1931, mfs, *SOVA – UNZ*, serija A, 012, II0017992.

¹¹⁷ NŠAL, *Društva in ustanove*, š. 53, 1. seja glavnega odbora 1950, 25. 10. 1950.

¹¹⁸ Nasprotovanje ekskomunikacijskim dekretom je tako kot podpisovanje resolucij in drugih pisem spodbujala oblast (AS 1931, mfs, *SOVA – UNZ*, serija A, 012, II0017191).

¹¹⁹ ŠAK, *AANG*, Resolucija CMD, 170/6.

¹⁰⁷ AS 1931, mfs, *SOVA – UNZ*, serija A, 012, II0017566.

¹⁰⁸ AS 1931, mfs, *SOVA – UNZ*, serija A, 012, II0017882.

¹⁰⁹ *Osservatore Romano* je vatiškanski časopis, ki je začel izhajati leta 1861 in izhaja še danes. *Acta apostolica sedis* pa je začela izhajati 1909 in je uradni list Svetega sedeža.

¹¹⁰ Rudolf Klinec, duhovnik (Vipolže, 18. 3. 1912 – Gorica, 2. 12. 1977). Leta 1945 je v strahu pred represalijami novih oblasti imigiral v Italijo.

¹¹¹ AS 1931, mfs, *SOVA – UNZ*, serija A, 012, II0017574.

¹¹² AS 1931, mfs, *SOVA – UNZ*, serija A, 002, II002512, 2508.

Anton Bajt govori kot član delovnega predsedstva na ustanovnem občnem zboru CMD leta 1949 v Ljubljani. Levo od Antona Bajta je Jože Lampret (NŠAL, Društva in ustanove, š. 68).

Oblasti so Toroša v času odločanja o Bajtovem položaju še bolj nadzorovale kot običajno in ga poskušale prepričati, naj zaradi ugleda CMD Bajtu dovoli normalno opravljanje duhovniške službe. Toroš je bil 1. oktobra 1950 na obisku pri Silviju Oddiju v Beogradu, kjer ga je Oddi grajal zaradi sodelovanja s CMD in posledičnega povečevanja diferenciacije med ordinariji.¹²⁰ Poleg tega je imel Oddi v rokah dokaz, da se Bajt ni pokoril zahtevam in opustil delovanja v CMD.¹²¹ Po tem obisku je Toroš obvestil oblasti, da ne more več popuščati Bajtu.¹²² Kljub temu je konec oktobra zaradi zagotovil slovenskih oblasti, da ne bodo dovolili njegove odstranitve z mesta goriškega ordinarija, ponovno pripravil zagovor za Bajta in Lampreta.¹²³

Zaradi vse bolj nevdržnega položaja in negotovosti je Toroš 27. novembra 1950 poslal Bajtu pismo z ukazom, naj z 2. decembrom 1950 opusti vsako duhovniško in pastirsko službo. Istočasno je imenoval za nadomestnega vikarja Aleksandra Lestana iz Velikih Žabelj, ki pa službe v Šmarjah ni prevzel in je ostal v Žabljah. Bajt je namreč kljub pismu ostal v Šmarjah in opravljal obrede. Toroš je 28. novembra ponovno pisal Bajtu in mu sporočil, da je prejel originalno pismo o ekskomunikaciji. Istočasno mu je po kanonih cerkvenega zakona prepovedal mašniška opravila.

Decembra 1950 je Toroš dokončno prenehal podpirati Bajta. Na obisku pri ljubljanskem škofu

Antonu Vovku¹²⁴ je izjavil, da je naredil vse za Bajta, "ki pa je velik revež, saj ga oblasti držijo v kleščah in si ne more pomagati". Poleg tega je izjavil, da je oblast v preteklosti tudi njega držala v kleščah, a temu ni več tako.¹²⁵ Toroš je nato izdal okrožnico, v kateri je pojasnil, da opravlja Bajt dušnopastirske posle na svojo odgovornost in brez njegovega privoljenja, kar je med goriško duhovščino sprožilo plaz ogorčenja.¹²⁶

Oblastni organi so v želji, da bi Bajt ostal župnik v Šmarjah in ohranil mesto v CMD, izvedli akcijo med šmarskimi verniki. S pomočjo vaških veljakov so poskušali zbrati čim več podpisov v podporo Bajtu, da bi tako na željo svojih vernikov ostal župnijski upravitelj.¹²⁷ Spomenico, ki so jo podpisali šmarski verniki, so sestavili oblastni organi, verniki pa so jo le podpisali. Med verniki so se o vsebini pojavili pomisleki le pri navedbi, da razen Bajta ne sprejmejo drugega župnika. Akcijo so poskušali organizirati tako, da bi prepričali cerkvene kroge, da je bila to izključno ideja vernikov.¹²⁸

Oblastni organi so duhovnike prepričevali, da gre pri ekskomunikaciji za politični ukrep.¹²⁹ Hkrati se je začela oblast zavedati, da bo Bajt kot ekskomuniciran duhovnik škodoval ugledu CMD, zato je sprožila akcijo za preklic ekskomunikacije.¹³⁰ Jože Lampret je na Kostanjevici obiskal Toroša in ga prosil za pisni zagovor, ki bi ga v Vatikan odnesel Leopold Edgar.¹³¹ Toroš je to odklonil, ker ne bi koristilo akciji, ampak bi kvečjemu škodovalo njemu samemu. Edgar naj bi v Vatikan odpotoval 19. januarja 1951, a do tega ni prišlo.¹³²

¹²⁴ Anton Vovk, ljubljanski škof (Vrba, 19. 5. 1900 – Ljubljana, 7. 7. 1963). Ko je nova oblast zaprla generalnega vikarja Ignacija Nadraha, je 15. 6. 1945 prevzel njegovo mesto. 15. 9. 1946 je bil imenovan za naslovnega škofa kardiškega in obenem za pomožnega ljubljanskega škofa.

¹²⁵ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija A, 012, II0017894.

¹²⁶ ŠAK, AANG, Mihael Toroš, Okrožnica 2/51, 2. 1. 1951.

¹²⁷ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija U, 004, 4503, jesen 1950.

"Po svoji delegaciji vam verniki šmarske župnije izročamo spomenico, v kateri protestiramo proti temu, da je našemu župniku prepovedano opravljati dušnopastirske posle. Izjavljamo, da je bil naš župnik z nami vedno dober, nas vedno učil verskih resnic, kakor nas uč naša sv. Cerkev. Pridružujemo se mnenju vernikov, da razen njega ne sprejmemo drugega župnika."

¹²⁸ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija U, 004, 4503.

¹²⁹ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija A, 012, II0017843.

¹³⁰ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija A, 012, II0017843.

¹³¹ Josip Leopold Edgar, prior kartuzijskega reda v Pleterjah (Temišvar v Romuniji, 17. 1. 1881 – Pleterje, 18. 5. 1977).

¹³² AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija A, 012, II0017894.

¹²⁰ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija A, 012, II0017923.

¹²¹ Oddi je imel Bajtovo okrožnico članom CMD (AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija A, 012, II0017888).

¹²² AS 1405, š. 1, 4/ Zapiski iz razgovorov delegacije CMD pri VK, 24. 12. 1953.

¹²³ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija A, 012, II0017888.

Jože Lampret in dr. Leopold Edgar (NŠAL, *Društva in ustanove*, š. 67).

Reakcija duhovnikov na ekskomunikacijske dekrete

Duhovniki so bili o resničnem dogajanju okrog ekskomunikacijskih dekretov slabo obveščeni, poznali so le govorice, ki so jih oblasti načrtno posredovale duhovnikom.¹³³ Z namenom, da bi med duhovniki prevladovalo enotno prepričanje, so v posameznih okrajih angažirali celo po dva člana CMD, ki sta med duhovniki agitirala za podporo CMD in Bajtu.¹³⁴ Severnoprimorski duhovniki člani CMD so tako morali v začetku leta 1951 podpisati izjavo, v kateri so se izrekli za podporo CMD ter proti političnim nasprotnikom v državi in emigraciji.¹³⁵

Duhovnikom se je ob Bajtovi ekskomunikaciji pojavljalo veliko vprašanj. Predvsem duhovniki člani CMD so se ob vsem dogajanju spraševali, ali bodo tudi oni izobčeni oziroma suspendirani.¹³⁶ Nadaljnje težave CMD zaradi nasprotovanja cerkveni hierarhiji bi lahko po mnenju nekaterih preprečili, če bi se Bajt umaknil iz društva in svoje

mesto prepusti komu drugemu.¹³⁷ S tem bi dal vedeti, da se svojih dejanj kesa in papež bi lahko ekskomunikacijo preklical. Z umikom Bajta pa naj bi se društvu priključili tudi drugi duhovniki, ki so se do takrat društva izogibali prav zaradi njega.¹³⁸ Med duhovniki je prevladovalo mnenje, da se bo moral Bajt, če Edgar iz Vatikana ne prinese preklica ekskomunikacijskih dekretov, umakniti iz duhovniške službe. Pereče vprašanje je zaradi prepovedi opravljanja verskih obredov predstavljala tudi neveljavnost Bajtovih krstov, porok in spovedi, ki bi jih morali duhovniki še enkrat opraviti. Toroš je, da bi preprečil neveljavne obrede, v Šmarje poslal Jožeta Petriča, ki je potem opravljal večino obredov in vodil mašo. Kljub temu je Bajt vztrajal na svojem mestu in še naprej opravljal nekatera duhovniška opravila.¹³⁹

Toroševa okrožnica o prenehanju duhovniške službe Bajta je med duhovniki povzročila vznemirjenje, vendar pa zaradi močne propagande ni bilo javne razprave. Izjema je bil le Ferjančič, ki je izdal okrožnico o Bajtovi ekskomunikaciji in pri tem navedel, da se Bajt ne skriva za Torošem ter javno na lastno odgovornost in željo vernikov nadaljuje z izvrševanjem duhovniške službe v Šmarjah.¹⁴⁰

Po dokončno razjasnjem Bajtovem položaju je ostalo odprto še vprašanje predsednikovanja CMD. Na tretji seji glavnega odbora CMD 29. marca 1951 se je Bajt predsedniškemu mestu odpovedal. Ker pa ga z njegovega mesta niso mogli razrešiti takoj, saj je to lahko storil le občni zbor, je uradno ostal predsednik, predsedniške posle pa je opravljal Matija Medvešek.¹⁴¹

Po razrešitvi z mesta predsednika je Bajt ostal dejaven član CMD. Poleg tega je bil še vedno dejaven v politiki, poskušal pa je tudi doseči odvezo od ekskomunikacije. Koncilna kongregacija je Torošu posredovala zahteve, ki bi jih moral Bajt izpolniti: zahtevali so obsodbo CMD in duhovne vaje v samostanu. Bajt v to ni privolil. Kongregacija je zahtevala tudi Bajtovo pojasnilo, zakaj je po ekskomunikaciji še opravljal duhovniško službo in zakaj se je v tem času še udeleževal sej CMD. Bajt se ni bil pripravljen podrediti postavljenim zahtevam, Toroš pa je njegov zagovor poslal v Vatikan.¹⁴²

¹³⁷ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija A, 012, II0017558.

¹³⁸ PANG, *Okrajni odbor SZDL Gorica*, š. 18. CMD PO za Slovensko Primorje v Ajdovščini, 11. 1. 1951 in 30. 1. 1951.

¹³⁹ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija A, 012, II0017844.

¹⁴⁰ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija A, 012, II0017561.

¹⁴¹ NŠAL, *Društva in ustanove*, š. 53, III. Redna seja GO CMD; 29. 3. 1951.

¹⁴² *Matija Medvešek*, duhovnik (Sevnica, 2. 1. 1898 – Dol pri Hrastniku, 20. 8. 1970), dotedanji tajnik društva.

¹⁴² *Zapuščina Antona Bajta*, Razgovor s Torošem na Kostanjevici, 7. 1. 1952, 21. 1. 1952.

¹³³ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija A, 012, II0017853.

¹³⁴ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija A, 012, II0017853.

¹³⁵ Izjavo je v svojih župnijskih uradih (in ne na sestanku CMD) podpisalo 25 duhovnikov (AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija A, 012, II0017571).

¹³⁶ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija U, 004, 4515.

Bajt je v župnišču v Šmarjah vztrajal vse do 18. novembra 1958, ko je Toroš za vikarja namestnika imenoval Slavka Rejca, ki se je nastanil v župnišču.¹⁴³ Bajt se je takrat preselil v Ljubljano, kjer se je tudi zaposlil.

Vprašanje preklica ekskomunikacij je ostajalo eno najbolj perečih in oblasti so to izpostavljale ob vsaki priložnosti. Tako je Boris Kraigher 10. novembra 1951 postavil slovenskim predstavnikom katoliške Cerkve sledeče zahteve: odpravo ekskomunikacije Lampreta in Bajta ter preklic t.i. odloka non expedit, s čimer bi se duhovnikom dovolilo članstvo v CMD. Oblasti so dale Cerkvi vedeti, da bi v primeru ureditve teh dveh vprašanj razmislili o večjih pravicah Cerkve in lažjem delovanju njenih predstavnikov.¹⁴⁴ Slovenske oblasti so vprašanje preklica ekskomunikacij izpostavljale v vseh nadaljnjih pogovorih z rimskokatoliško cerkvijo, izvedenih je bilo tudi več akcij za odpravo ekskomunikacij, vse dokler nista Bajt in Lampret 2. in 3. novembra 1966 prejela odvezo od apostolskega administratorja za Slovensko Primorje v Kopru.¹⁴⁵

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

AS – Arhiv Slovenije

AS 1211 – Komisija za odnose z verskimi skupnostmi

AS 1405 – Osebni fond Jože Lampret

AS 1931 – Republiški sekretariat za notranje zadeve, 80–10 Tolminski proces.

AS 1931 – Republiški sekretariat za notranje zadeve, mfs – mikrofilmi, SOVA-UNZ – Arhiv Slovenske obveščevalno varnostne agencije

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana

Društva in ustanove

Škofje: Anton Vovk, Jožef Pogačnik

PAK – Pokrajinski arhiv Koper

Okrajni komite KPS Postojna

PANG – Pokrajinski arhiv v Novi Gorici

Okrajni komite KPS Tolmin

Okrajni odbor SZDL Gorica

ŠAK – Škofijski arhiv Koper

AANG – Apostolska administratura Nova Gorica, Mihael Toroš.

Zapuščina Antona Bajta.

Ustno pričevanje Vladimirja Piriha, 29. 11. 2003.

SERIJSKE PUBLIKACIJE

Bilten Inicijativnega sekretariata duhovnikov članov OF pri IO OF Slovenije, 1948, 1949.

Nova pot, 1949.

LITERATURA

Dornik, Marija: Duhovnik in revolucionar, nekaj postaj na življenski poti Jožeta Lampreta. *Borec*, 42, 1990, št. 10–11, str. 912–945.

Kralj, Franc: Škofijska semenišča na Primorskem skozi čas. *Zbornik ob zlatem jubileju Malega semenišča v Vipavi* (ur. Ivan Albreht). Vipava : Malo semenišče, 2002, str. 10–75.

Kurnjek, Branko – Maučec, Marjan – Mozetič, Izток: *Dnevno časopisje o duhovniških procesih na Slovenskem 1945–1953*. Ljubljana : Inštitut za zgodovino Cerkve (Acta ecclesiastica 21), 1999.

Otrin, Blaž, *V spomin in opomin; Osebni zapisi škofa Antona Vovka od 1945 do 1953*. Ljubljana : Družina 2003.

PSBL – Primorski slovenski biografski leksikon, 15. zvezek. Gorica : Goriška Mohorjeva družba, 1989, str. 520–521.

Stres, Peter: Zbor svečenikov sv. Pavla. *Primorska srečanja*, 14, 1990, št. 114, str. 860–861.

Vovk, Anton: *V spomin in opomin; Osebni zapisi škofa Antona Vovka od 1945 do 1953*. Ljubljana : Družina 2003.

¹⁴³ *Zapuščina Antona Bajta*, Prošnja za stanovanje, 30. 9. 1959.

¹⁴⁴ ŠAK, AANG, Mihael Toroš, Pismo Borisu Kraigherju, 22. 10. 1952.

¹⁴⁵ AS 1211, š. 112. Poročilo Antona Bajta in Jožeta Lampreta o rehabilitaciji.

Z U S A M M E N F A S S U N G

Der Ausschuss der Priester – Mitglieder der Volksfront (Osvobodilna fronta) bzw. der Kyrill-und-Method-Verein (Cirilmetodijsko društvo) in Primorska (Küstenland)

Die Priester von Primorska (Küstenland) nahmen während des Zweiten Weltkrieges unterschiedlich zum nationalen Befreiungskampf Stellung. Von denjenigen, die mit dieser Bewegung sympathisierten, entschied sich ein kleinerer Teil auch für eine aktive Zusammenarbeit mit der Befreiungsbewegung. Die Priester gliederten sich somit am Kriegsende in jene, die der siegreichen kommunistischen Macht wohlgesinnt waren, und jene, die ihr abgeneigt gegenüberstanden.

Die Behörden versuchten, diesen Umstand auszunutzen und einen noch größeren Bruch zwischen den Priestern herbeizuführen. In Zusammenarbeit mit den Priestern gründeten sie den Ausschuss der Priester – Mitglieder der Befreiungsfront von Primorska. Sie gaben die Zeitschrift *Bilten* heraus, die unter strenger Aufsicht der Agitprop-Kommission stand. Trotz seiner religiösen

Benennung wurde der Verein stets sowohl von der Staatssicherheit als auch von den Kommunal- und Staatsbehörden beschattet, von den Letzteren erhielt er auch Anweisungen zu seiner Tätigkeit.

Am Anfang der Vereinstätigkeit traten Priester freiwillig dem Verein bei, bald wurden immer mehr Priester dazu gezwungen. Die Vereinsmitgliedschaft sicherte ihnen nämlich die Genehmigungen, die sie zu ihrem Wirken in den Pfarren brauchten, und darüber hinaus finanzielle Vorteile. Aus der Haft entlassene begnadigte Priester schrieben sich unter Druck oder aus Angst vor erneuter Festnahme in den Verein ein. Zwangsbeitritte und Druck auf Priester begleiteten in diesem Zeitabschnitt das Wirken des Vereins, eine besondere Note gaben ihm hohe kirchliche Kreise, die den Verein entschieden zurückwiesen.

Im Jahr 1949 benannte sich der Ausschuss der Priester – Mitglieder der Befreiungsfront in den Kyrill-und-Method-Verein um, der die Zeitschrift *Nova pot* herausgab. Seine Mitglieder wurden bald mit dem Verbot des Mitwirkens im Verein belegt, musste der Verein als geistlicher Verein doch eine Bestätigung seitens des Heiligen Stuhls einholen. So wurden beispielsweise Anton Bajt und Jože Lampe nach zahlreichen Mahnungen mit dem Kirchenbann belegt, weil sie nicht aufhörten, im Verein mitzuwirken.